

Gezamenlijk crimineel gedrag bestrijden

Genade voor Recht

Zoals het in elk zichzelf respecterend kasteel betaamt, had ook kasteel Stapelen een gevangenisruimte. Natuurlijk was het er donker, somber en vochtig. In ons geval was het kot een onderdeel van de kelder onder het kasteel.

Gevangen op Stapelen

Op Stapelen zat op 13 februari 1542 Jasper Andriess achter slot en grendel, een jonge kerel die zich overal als knecht aandiende. (1) Hij wachtte af wat er met hem zou gaan gebeuren. Op zeker moment werden de deurgrendels weggeschoven en werd hij meegenomen naar de ridderzaal. Daar zat een illustre gezelschap uit Boxtel en Liempde op hem te wachten. Tegenover hem zaten Peter Borchgreve, de schout van de heerlijkheid Boxtel en Liempde, secretaris Peter van Tuyl, de Boxtelse schepenen, Peter Valkener en Eymbert Pauwels, en de Liempdse schepenen, Jan van Liempde, Lauwrens Heesch en Jan Jansz. Deze heren waren die dag de trappen van 'het hoge huis tot Stapelen' opgeklommen om hem te ondervragen. In die tijd waren de schepenen van beide dorpen ook de plaatselijke rechters, terwijl de schout optrad namens de heer van Boxtel en Liempde en de secretaris alles moest opschrijven, wat werd gezegd.

Om hem aan het praten te krijgen hadden de rechters Jasper eerst eten en drinken gegeven. Wij mogen aannemen, dat hij wel trek zal hebben gehad, omdat een gevangene gewoonlijk moest leven op water en brood. Na deze maaltijd begon de ondervraging. De eerste vragen die gewoonlijk gesteld werden, klonken ook tijdens dit verhoor: hoe hij heette en waar hij vandaan kwam. Daarna kreeg Jasper te horen, of hij

genade voor recht wenste te ontvangen. De heren maakten hem duidelijk dat hij niet gestraft zou worden, indien hij al zijn vergrijpen eerlijk zou opbiechten. Jasper reageerde daarop, dat de heren van hem geen kwaad woord meer zouden horen. Hij was bereid om alles eerlijk te bekennen. "Wanneer je uit vrije wil alle feiten en misdaden noemt", sprak de schout tot hem, "dan heb je geen kwaad te duchten; dan wordt jou geen kwaad gedaan, waardoor je pijn en verdriet overkomt. Dan is de kans groot dat jou genade wordt geschonken".

Opgepakt wegens diefstal

Jasper aarzelde geen moment en stak van wal. Hij had bij Heyscken Gerarts een schaap gestolen, dat hij voor acht stuivers had verkocht aan Gerard van Aken, die in Sint-Michielsgestel woonde. Bij Peter Jans te Esch had hij vier gesneden rammen en twee ooien weggehaald en verkocht aan Hanrick Arts in Haren. Per stuk had hem dat zeven en een halve stuiver opgeleverd. In Oirschot had hij een falie gestolen en te Balsvoort een wit wollen hemd. Bij de vrouw van Van den Zande te Hal onder Boxtel had hij een hoeveelheid rog weggehaald en die verkocht aan Tryuken Gesberts voor zes en een halve stuiver. Zo ging hij nog een tijdje door. Het lijkt erop dat hij alles eerlijk opbiechtte. Helaas is ons niet bekend, hoe het voor Jasper is afgelopen, omdat die informatie vooralsnog niet in het archief is gevonden. Hopelijk heeft zijn eerlijke bekentenis hem genade voor recht opgeleverd. Dat wil zeggen, dat hij niet werd gestraft, maar dat er een verzoening tot stand is gebracht. Daar wordt in deze akte al op gezinspeeld. Bij een verzoening kon hij enkele van zijn familieleden en vrienden op-

roepen om hem bij te staan om tot een regeling met de gedupeerden te komen. Nadat hij dan zijn opgelegde 'penitentie' zou hebben voltooid, zou de heer van Boxtel en Liempde hem clementie schenken. Deze vorm van 'genade voor recht' lijkt overeen te komen met wat er in die tijd bij een doodslag gebeurde.

Zoenakte

Wanneer bij een ruzie iemand was gedood moest er een verzoening tussen enerzijds de dader plus zijn familie en vrienden en anderzijds de familie en vrienden van het slachtoffer tot stand worden gebracht om bloedwraak te voorkomen. Zo'n verzoening werd vastgelegd in een zoenakte, zoals bijvoorbeeld in de zoenakte van 10 februari 1544.⁽²⁾ Tijdens een handgemeen was Laureyns Jan Laureynsz die Wael door Lucas Michiels in Esch omgebracht. Op bovengenoemde dag in 1544 kwamen van de kant van Laureyns, het slachtoffer, zijn zonen Ariaen en Peter met enkele familieleden en vrienden naar de Boxtelse schepenbank, terwijl de notaris meester Dirck Vos en de Boxtelse kanunnik, meester Henriek Hoeze de dader terzijde stonden. Beide partijen waren met tussenkomst van zes bemiddelaars of scheidsrechters tot 'een zoen' gekomen. De dader was allereerst verplicht een voetval op de drempel onder de buitendeur van de Boxtelse Sint-Petruskerk te maken. Daarbij moest hij blootshoofds, blootvoets, gekleed in een hemd en met gevouwen handen over straat lopen en neerknielen op de kerkdrempel. Daar moest hij in aanwezigheid van veel mensen de partij van het slachtoffer vergiffenis vragen voor zijn misdaad. Vervolgens werd hij verbannen. Hij mocht drie jaren lang zich niet in Boxtel, Liempde en Vught laten zien, en tien jaren lang niet in Esch. Hij mocht er alleen als gast verblijven; dat wil zeggen zich er alleen overdag laten zien. Wanneer hij echter familie of vrienden van het slachtoffer zou ontmoeten, moest hij onmiddellijk die

plaats verlaten.

Twee bedevaarten

Ook werden hem twee bedevaarten opgelegd, de ene naar de Sint Matheuskerk te Trier in Duitsland en de andere naar de Heilig Bloedkerk te Wilsternaken. Met 'Wilsternaken' wordt 'Wilsnack' bedoeld, een stad in de buurt van Wittenberg in Duitsland. In plaats van op bedevaart te gaan was het hem ook toegestaan tweemaal 14 gulden te betalen. Bovendien moest hij twaalf gulden schenken aan de meesters van de Tafel van de heilige Geest ten behoeve van de arme medemensen in Boxtel en 40 gulden aan de familie van het slachtoffer. Samen dus 80 gulden, die de dader in drie termijnen van telkens 27 gulden en vijf stuivers moest betalen aan Ariaen, een zoon van de gestorven Laureynsz. Bij het totale bedrag werd één gulden en 15 stuivers aan rente toegevoegd.

Het zielenheil van het slachtoffer

Terwille van het slachtoffer zelf werd Lucas verplicht om gedurende één jaar wekelijks een heilige mis tot intentie van Laureyns in de Boxtelse Sint-Petruskerk te laten opdragen. Ook moest hij een kaars van drie pond voor het heilig sacramentshuisje in die kerk laten branden en een kaars van twee pond op het altaar van Onze Lieve Vrouw aldaar. Bovendien moest hij een eikenhouten kruis van twintig voet hoog en één voet in het vierkant laten maken. Een dergelijk kruis werd gewoonlijk geplaatst op de plek waar het misdrijf had plaats gevonden. Ook moest hij alle onkosten van de uitvaart van Laureyns betalen en 'het dertigste' vergoeden. Daarmee wordt bedoeld: een heilige Mis op de dertigste dag na de dag waarop de doodslag had plaats gevonden. Tenslotte moest hij 100 stuivers (= 5 gulden) betalen aan een klooster, waarvan de familie van het slachtoffer de naam nog zou opgeven. Mocht er in de toekomst twijfel of meningsverschil ontstaan over de uitvoering van de

bepalingen, dan zouden de bemiddelaars beslissen. Bij overlijden van één of meerderen van hen, zouden zij vervangen kunnen worden.

Remissie

Wanneer de dader van een doodslag al deze opdrachten had uitgevoerd, was hij nog niet ontslagen van rechtsvervolging. Hij moest ook nog in genade door de heer van Boxtel en Liempde worden aangenomen. Daartoe moest de dader een 'remissie' ofwel gratie krijgen. Omdat zo'n remissie voor Lucas Michiels niet bekend is, volgt hier een dergelijke kwijtschelding van een andere crimineel.

Het gaat om Geerling Gertsen uit 'Groot Liemde'. Hij kreeg op 13 mei 1588 gratie van de Boxtelse heer, Gerard van Home.⁽³⁾ Geerling had Adriaen, een zoon van Henrick Henricx Schellen ofwel Schellekens gedood. Omdat Geerling oprecht spijt van zijn misdaad had en alle opgelegde afspraken was nagekomen, die in het zoen waren opgesteld, vroeg hij de Boxtelse heer om clementie. De heer van Boxtel en Liempde schold hem de doodslag kwijt door hem vergiffenis te schenken en vrij te spreken van alle andere straffen die hem mogelijk opgelegd zouden kunnen worden. Hij werd weer als gerespecteerde onderdaan door de Boxtelse heer aanvaard en zijn bezittingen mochten niet in beslag worden genomen. Ook verzocht Gerard van Home de officieren, de gerechtsdienaren en de onderdanen in het hertogdom Brabant Geerling als een vrij en eerzaam persoon te behandelen.

Samenwerking Boxtel en Liempde

Deze vorm van het verlenen van gratie zal Jasper Andriess in 1542 mogelijk ten deel zijn gevallen, als hij inderdaad al zijn vergrijpen eerlijk voor de schepenen van Boxtel en Liempde heeft opgebiecht.

Uit deze rechtszitting in 1542 en de verzoening in 1544 blijkt dat er op justitieel gebied

een goede samenwerking tussen Boxtel en Liempde was. Schepenen van beide dorpen namen gezamenlijk het verhoor van Jasper af en zij zullen ook wel tot een eensluidend oordeel zijn gekomen. In de zoenakte staat dat zowel Boxtel als Liempde voor Lucas Michiels enige jaren tot verboden woongebied werden verklaard. Ook in dit geval zal er in beide dorpen op zijn toegezien dat Lucas zich aan zijn verplichtingen hield. Er is nog een aanwijzing van samenwerking op rechterlijk vlak tussen Boxtel en Liempde. Het gaat dan om de executieplaats van beide dorpen.

Executieplaats 'Half galg'

Het voorval speelt zich 200 jaren later af. Op 8 februari 1744 werd Jan Antony Ooms, afkomstig uit Den Dungen, in Strijp gearresteerd.⁽⁴⁾ Hij was in 1741 gedeserteerd uit een regiment dat in de Zuidelijke Nederlanden was gelegerd (= het tegenwoordige België). Na een hele reeks inbraken en diefstallen liep hij dus in Strijp tegen de lamp, toen hij aldaar in een boerenherberg gestolen goederen, afkomstig uit Liempde, probeerde te verpatsen. Hij werd in de kraag gegrepen en naar de gijzelskamer in de Sint-Petruskerk te Boxtel overgebracht. In die tijd was in deze kerk een bepaalde ruimte tot een gevangenis omgebouwd. In april 1744 stond de 30-jarige Ooms terecht voor de Boxtelse schepenbank. Het is opmerkelijk dat hij voor zijn diefstal in Liempdse woningen niet te Liempde maar in Boxtel terecht stond. Het is dus duidelijk dat in die tijd Boxtelaren en Liempdenaren het vanzelfsprekend vonden dat misdadigers, die zich op Liempds grondgebied crimineel hadden gedragen, ook voor de Boxtelse schepenbank verschenen. Kennelijk was men toen in beide dorpen van oordeel, dat misdaden, of zij nu in Boxtel of in Liempde hadden plaats gevonden, feitelijk in de baronie van Boxtel waren gebeurd, en dat zij dus ook terecht voor de Boxtelse rechtbank, de belangrijkste rechtbank in deze baronie,

aan de orde konden worden gesteld. Voor Jan Ooms was die vraag, voor welke schepenenbank hij moest verschijnen, onbelangrijk. Hem ging het om het vonnis. En dat was zeer duidelijk. De Boxtelse schepenen én de drossaard, Jan Bowier, kenden geen genade met hem. Hij werd veroordeeld tot de strop. Hij werd daarom naar de plaats gebracht, waar men binnen de baronie gewoonlijk de executies uitvoerde. Die executieplaats lag in de omgeving, waar thans de boerderij 'Halfgalg' staat. Die woning staat op de voormalige grens tussen Boxtel en Liempde. Dat betekent dat in die tijd hoogstwaarschijnlijk deze executieplaats door zowel de Boxtels als de Liempdse schepenenbank werd gebruikt omdat hij voor beide dorpen een 'grensgeval' was; dat wil zeggen een plaats die op de grens van elk van beide dorpskommen - afgrijselijke terechtstellingen plaats vonden. Ook hierin hadden de rechterlijke machten van beide dorpen elkaar dus gevonden.

Wat tenslotte opvalt, is dat in de loop der tijd er een verschuiving in de rechtspraak in de baronie van Boxtel en de heerlijkheid Liempde voor eenzelfde soort vergrijp heeft plaats gevonden. In 1542 en 1744 werden immers aan dieven zeer uiteenlopende straffen gegeven. Jasper kreeg wellicht gratie maar Jan werd veroordeeld tot de strop.
Hans de Visser

NOTEN:

1. Algemeen protocol, RANB 's-Hertogenbosch, RA Boxtel, inv. nr. 76, losse folio 7 a recto.
2. Algemeen protocol, RANB 's-Hertogenbosch, RA Boxtel, inv. nr. 63, folio 119 v en 120 r.
3. Akte van Remissie, RANB 's-Hertogenbosch, HuisArchief Stapelen, inv. nr. 106, folio 20 r t/m 21 r.
4. Doyen, Wil en Gied Segers, Van vagebonden, dieven en drinkebroers (Boxtel 1990) 63 t/m 66.

Kapel en Ridderzaal Kasteel van Stapelen, Boxtel.

Een historische ansichtkaart van kasteel Stapelen. Links de trappen van 'het hoge huis tot Stapelen' ofwel de Ridderzaal